

KNY-18-

00756

Q. D. B. V.

1497.

CAPITA QVAEDAM
JVRIS ECCLESIASTICI CONTROVERSI
CIRCA
**PRAESTATIONES
PAROCHIANORVM
ET
DOTALIVM**

PRAESIDE

CASPARE HENRICO HORNIO, JC.

POTENTISS. REGIS POLONIARVM IN ELECTOR.
SAXON. PROVOCATIONVM SENATV CONSILIARIO
FACVLT. JVRID. IN ACAD. WITTENB. ORDINARIO
SENIORE, ET T. T. DECANO

P R O

DIGNITATE DOCTORALI

OBTINENDA

SOLEMNI RITV, IN AVDITORIO MAJORI

D. XVIII. NOVEMBR. M DCC XIII.

HORIS ANTE ET POST MERIDIEM STATIS

DISPVTVRVVS PROPOSVIT

JOHANNES LVDOVICVS NICOLAI

DRESDENSIS

EDITIO SECVNDA M DCC XXXIV.

VITEMBERGAE, LITERIS VIDVAE GERDESIAE.

KNY-18-

00756

DOCTALVM

DICTIONARIUM DOCTALVM

NOVAE LEXICONIS

EDITIO SECONDA

LEONHARD LITTE

CAPVT I.

*Qua ratione inter ecclesiam matrem, & ejus
filias, aliosque parochianos, distributio sum-
ptuum, in aedificia ecclesiastica, vel etiam
alias in rem ecclesiae impendendorum,
fieri debeat?*

Quum quaestio incidit, ^{1.} cujus sumptibus aedes sacrae cultui divino, vel institutioni juventutis, vel etiam habitationi ministrorum ecclesiae, & scholae destinatae, restaurari, vel reparari debeant; neque lex scripta, nec consuetudo, hanc rem definiat, nec etiam pacta, vel res ^{2.} judicatae circa eam allegari queant: nullum dubium, ex aerario ecclesiastico, si quod adsit, impensas hasce faciendas esse. Nam in huncce finem etiam bona, & redditus in ecclesias collata sunt, ut fabricae subveniant, atque aedes sacrae, aliaeque, quas indicavimus, idoneae sint

- sint ad eum usum, cui sunt dicatae. *Can. 10. caus. 10. qu. 1. Can. 3. c. 10. qu. 3. C. 26. 27. c. 12. qu. 2. Brunnem. de Fur. Eccles. L. 2. cap. 2. §. 8.* Sin vero aerarium vel plane desit, vel non sufficiat huic rei; non potest non erogatio horum sumptuum recidere ad eos, qui paroeiani vocantur, quorum scilicet causa, ut cultu publico divino, institutioneque doctrinae coelestis, ac sacramentis, cum suis uti, ac frui possint, aedes istae conduntur.
4. *cap. 4. X. de Eccl. aedif. Brunn. L. 2. c. 2. §. 8.* quamvis, quod ad ecclesiam cathedralem attinet, si ea, quae ad reparationem templorum destinata, non sufficiant, Episcopus & Canonici ecclesiae ejus, ac alii beneficiati, ex commodis suorum beneficiorum, quorum ad sustentationem necessariam non indigent, ea, quae opus, conferre debeant. *Linck. de Templ. Fur. Cap. 5. no. 72. 73.* Exegit ipse Deus a populo Judaico, ut ad exstructionem & ornatum Sanctuarii necessaria conferrent. *Exod. c. 35. v. 6. 22. cap. 36. v. 2.* atque haec res in exemplum abiit, servataque fuit usu; postquam templum Solymae exstructum, atque ejus reparatione vel restauratione opus fuit.
6. *II. Reg. 12. & 22. Esdrae 2. v. 78. & 3.* In nostris Electoralibus Saxonis terris lex est in articulo generali 32. Die Pfarr- Kirchen, Pfarr- Häuser und Kirchneren sollen nach Gelegenheit jedes Orths, so viel möglich, von der Kirchen Einkommen erbauet werden, wo aber dasselbige süglich nicht geschehen könnte, soll von denen Eingepfarrten, ob sie gleich nicht unter einer, sondern vielen Herrschafften besessen, eine gemeine Anlage zu solchen Bau u. gemachet werden. Conf. Decretum Synodale de Anno 1624. §. Wir erfahren auch, ibi: Wenn die Kirche es süglich nicht ertragen kan u. u. item: Durch eine allgemeine Anlage die Pfarr- und

❁ 5 ❁

und Schul-Wohnungen wieder anrichten etc. Similia habentur in Constitutionibus Saxo-Gothanis Part. 1. cap. 6. Tit. 2. & Altenburgicis P. 1. Const. 6. Tit. 2. Carpz. Jurp. Eccl. L. 2. Def. 328. 330. 338. 339. Linck. de jure templ. c. 5. n. 66. §. 9. Slevogt. de Un. Eccl. 3. I. 11. Quoposito aequissimum est, nullam esse inter parochianos differentiam; verum omnes omnino, quacunq; dignitate alias, vel praerogativa gaudeant, sive nobiles sint, sive non, cuicunq; etiam Magistratui alioquin subiaceant, symbolam suam conferre, par est: cum omnes utantur commodo isto, cura scilicet animarum, & facultate Deum publice colendi; nisi exemptio probari queat. Carpz. d. l. D. 341. 346. n. 11. Bruwn. J. Eccl. Cent. II. Dec. 34. B. a Lynck. Dec. 648. Neque etiam solum ista res ad nummos conferendos pertinet; verum etiam operae, si opus, & a parochianis commode fieri queat, tum jumentis, tum manibus praestandae sunt, prout ex dicta Ord. nostr. Eccles. docet Carpz. def. 340. Evenit autem saepe numero, ut de distributione horum sumptuum, vel operarum coram judiciis ecclesiasticis lites incidant: quod inter alias causas & tum fit, quando plures ecclesiae sunt unitae, unaque matris, altera vero, vel plures, filiae, vel filiarum rationem habent; praeterea etiam, quod saepe fit, ex alio loco, ubi nullae aedes sacrae, coetus, accedat parochianorum. Equidem si quaestio sit de instauratione, vel reparatione ecclesiae matris, quae filias habet, filialistae, qui vocantur, ad fabricam matris regulariter nihil conferunt; cum proprium templum conservare, atque reficere cogantur: nisi fortasse lex, vel mos, pacta, aut judicata aliud exigant, Carpzov. d. l. D. 345. Linck. de Jure Templ. c. 5. num. 56. Finckelth. de Jure patronatus c. 4. num. 93. Brun-

nem. de Jur. Eccles. L. 2. c. 2. §. 9. aut noviter templum ex-
truxerint, cum olim habuerint nullum, *Mev. P. 3. D. 183.*

- Brunn. d. l.* Atque adeo hac parte lis plerumque cessat:
11. saepius vero tunc oritur, quando de restauratione aedium
parochialium, & similiarum, quae in matre sunt, agitur. Ad
hanc rem enim filialistas quoque teneri, aequitas postu-
lat: quoniam aedes tales, illius usui dicatae, pastoris sci-
licet, vel alterius ministri ecclesiae, cujus cura & opera
tum illi, qui apud matrem degunt, tum qui apud filiam,
utuntur. *Carpz. d. l. Def. 343. ill. B. a Lyncker. Dec. 1364.*
12. *Brunnem. d. l. §. 9.* Quae quidem res tunc etiam limita-
tionem pati potest, si in filia quoque aedes parochiales
sint, quarum conservatio filialistis incumbit. Quod
contingebat in casu, cujus infra mentio fiet, ubi quidem
penes matrem habitabat parochus; sed tum ibidem, tum
etiam apud filiam villas habebat. Ob quam causam fi-
lialistae quidem condemnabantur ad sumptus propter
habitationem pastoris apud matrem, non vero villam
habitationi annexam; quum filialistae villam apud se
13. sartam rectam servare tenerentur. Fac itaque ma-
trem esse, quae filiam ecclesiam, vel duas etiam filias,
vel plures, vel etiam adhuc alios parochianos proprio
templo destitutos habeat, atque sumptus faciendos ef-
se; quaestio nascitur, quae ratio contributionis ineunda
sit: an scilicet mater dimidiam partem, alteram vero
filialistae, ac reliqui parochiani; vel num mater duas
tertias, unam tertiam reliqui; vel an mater tertiam,
atque si forte duae filiae adsint, quaelibet aliam tertiam
ferre debeant &c. an vero denique quilibet e paro-
chianis, sive apud matrem degat, sive apud filiam, vel
in loco, ubi nullum templum, aequis partibus hoc onus
subire

subire debeat, ita ut unus tantum praestet, quantum alter?
 Quae quidem quaestio nulla lege, vel observantia gene-
 rali ullibi est definita. Neque etiam in speciales constitu-
 tiones, si in fine nominandas excipias, incidimus, ubi di-
 fertur decisa. Equidem *Finckelth. Cap. 4. de jur. par. n. 87. 14.*
 affirmat, moribus hodiernis filialem ecclesiam, eccle-
 siae matri, ad reparationem aedificiorum, in tertiam par-
 tem condemnari. Sed probationem horum morum
 frustra expectas ab hoc auctore. Nihil enim pro sua
 sententia adducit aliud, quam sententiam Consistorii
 Lipsiensis, quam anno 1626. pronunciavit: *Dasß Bes
 klagte Gemeinde in filial zu vorhabendem Bau der Scheu-
 ne und Ställe zu J. den 3ten Theil zu contribuiren,
 und zu erlegen schuldig.* Quo quidem modo res non-
 dum est confecta: longe enim plura ad consuetudi-
 nem introducendam requiruntur, quam unica senten-
 tia; quae & fortasse institutis peculiaribus illorum
 pagorum innixa est. Nec ad rem facit, si maxime
 aliam adducat, ubi anno sequenti, ratione sumptuum
 ordinationis & confirmationis, idem calculus placuit.
 Sane *Carpz. d. l. def. 344.* istam consuetudinem negat:
 & ne quidem in terris Saxonice illam admittit. Ne-
 que suprema Curia ecclesiastica, teste eodem *Carpzovio*,
 olim aliquid tribuit eidem consuetudini, dum in rescri-
 pto anno 1613. exarato, cum parochianis aliis filialistas
 aequali jure hac parte uti, jubet. Et licet in alio 1619.
 dato, saepius (*gemeiniglich, und mehrentheil*) filialistas
 trientem praestare sumptuum visitationum, dicatur, ubi
 praesertim una tantum filia est, atque secundum hanc
 causa, de qua tum agebatur, consecuta sit decisionem;
 non tamen generalis regula, nec in hac quidem specie,
 ibi-

- ibidem proponitur. Nec etiam meminimus, postea utriusque intuitu, vel alterius cujusvis collectionis, illam ullibi proditam esse. Plane distributio haec per semissem, trientem, quadrantem, difficultatibus est obnoxia.
17. Contingit enim saepe, filiam esse numerosiorem matre; numerumque hunc augeri, si plures filiae, vel etiam alii adhuc parochiani extra matris fines habitantes, deprehendantur. Quo quidem casu id eveniet, onus quod ferre debet unus apud matrem habitans, nimium excedere illud, quod habitatoribus intra ambitum filiarum, vel parochianis proprio templo carentibus imponitur. Fieri tamen etiam potest, ut filia ex paucioribus capitibus constet, atque vix viginti, vel decem numeret patresfamilias; mater vero viginti, triginta &c. & multo plures producere queat. Quod dum fit, parum aequum foret, filiam, angustis limitibus inclusam dimidiam, tertiam, vel quartam partem pendere. Idem iudicium est ferendum de universitatibus ad parochiam pertinentibus, aede sacra destitutis. Aequissimum ergo videtur, si omnes, qui aequali commo gaudent, aequali etiam oneri subjiciantur, sive de collectis ad instaurandas, & reparandas aedes sacras, & ecclesiasticas, sive ad alias res necessarias quaeratur; atque sic non ratio habeatur numeri ecclesiarum, vel communitatum unitarum, sed potius personarum vel familiarum in tota parochia existentium; nisi fortasse propter conventiones expressas, vel tacitas, aut iudicatae rei auctoritatem aliud sit dicendum. Equidem hoc non possumus dissimulare, illos
19. parochianos, qui matri ecclesiae adsunt, quibusdam in rebus majori commo uti, quam illos qui extra matris limites degunt. Namque isti pastorem secum quotidie

tidie habent, nec opus est, ut e longinquo illum accer-
 sant, sicque ejus praesentia frui possunt; quo beneficio
 carent filialitae, aliique parochiani proprio templo de-
 stituti. Deinde quia in matre secundum nostras leges
 ecclesiasticas, *Decretum Synodale revisum* §. 31. confessio-
 nes peccatorum fieri debent, illi, qui intra matris confi-
 nia sunt, incommodis itineris, quod filialitae, & reliqui
 facere tenentur, carent. Tertio plerumque saepius sacri
 sermones in templo matre, quam in filiabus habeantur;
 sicque saepius, si divina audire volunt, filialitae in alium
 locum se conferre coguntur, quam parochiani matris:
 quod semper facere tenentur, qui nullas proprias aedes
 sacras habent. Quas ob causas haud iniquum, sed ma-
 xime aequum videtur, si illi, qui una ratione gravantur;
 alia levamen sentiant, *juxta l. 30. ff. de Furej. l. 10. ff. de R.*
J. l. 6. ff. de Fur. dot. atque ita minus, quam parochiani
 matris, alii parochiani in hanc rem conferant. Utrum
 tamen haec aequitas semper obtineri queat, si secundum
 numerum ecclesiarum, vel universitatum distributio-
 nem suscipias, & matrem saltem hac ratione a reliquis
 distingvas; alia quaestio est, quae vix affirmari poterit.
 Res ergo tota eo redit, ut contributio haecce ad arbi-
 trium judicis referatur, qui pro re nata, circumstantiis
 omnibus, praesertim numero parochianorum, & eorum
 conditione, bene perpensis, quantum a quolibet confe-
 rendum, omnium optime definire potest; quive, si de
 pactis, vel moribus hujus, vel illius loci liquido constet,
 secundum ea pronunciat. Senatui Provocationum
 summo, cum de hac re judicandum esset, in causa *derer*
zur Kirchen zu S. gehörigen Filialen ;: N. A. S. zu L. atque
 parochianos ad matrem L. pertinentes, placuit quidem

re omni, cum iis, quae circa eam stabant, probe excussa, filialistas trientem praestare debere; sed certo tamen modo, quem sententiae sequentes indicant. Namque primum termino hyberno 1713. pronunciatum est: **Daß** gestalten Sachen nach wohl verfahren: Es sind aber von Appellantens Principalen die Fuhren und Hand-Dienste nur zu $\frac{1}{3}$ zu der neuen Pfarr-Wohnung, nicht aber zu denen fol. 61. his Act. angegebenen Hoffmeisterey, Scheunen, Stall, und Back-Haus zu L. zu verrichten, zu welchen Ende die Sache an dero vorigen Richter re. Quae sententia postea termino aestivo ejusdem anni in hunc modum declarata est: **Daß** der dritte Theil der Fuhren und Hand-Dienste dergestalt zu verstehen, daß wenn die sämptlichen Eingepfarrten zu L. (ubi mater est) viritim und nach der Reihe zweymahl besagte Fuhren und Dienste verrichten, die zur Kirche zu S. gehörigen filialisten von Anspannern und Häuslern auff ietzt besagte Arth ebenfalls solche einmahl zu leisten schuldig. Plane prudens iudex semper operam dabit, ut lites hae, si fieri possit, transactione amicabili sopiantur. Ceterum ex *Dn. Slevogtii, celeberrimi viri, Dissert. 3. de unione Ecclesiarum cap. 1. §. 11. didicimus, Ordinationis Vinariensis L. 2. c. 14. de hac quaestione sequentia haberi: Und ist diesfalls unter denen Eingepfarrten der Haupt-Kirchen, und filialisten dieser Unterscheid zu halten, daß diese den dritten Theil, jene aber zwey Drittheil darzu beyzutragen haben. Wären aber deswegen Verträge, oder sonst beständiges Herkommen vorhanden, so würde demselben ferner billig nachgegangen. Conferri potest *Fritzschi Jus Eccl. P. 3. p. 283. n. 1. 9. ubi alibi placere traditur, deficientibus pactis, vel notoria observantia, ratione omnium collectarum, propter ecclesiam instituendarum, hanc rationem ineundam esse:**

Daß

Daß die gesambten Eingepfarrten, sie wohneten gleich bey der Haupt-Pfarrren, oder deren filialen, nach eines jeden Vermögen und Gütern an Gelde, Frohnen, oder sonsten Beytrag thun, und also die erwehnten filialisten, weder nur auff den dritten Theil sich zu beruffen haben, noch über Vermögen mit demselben beschwehret werden sollen. In ordinatione Ecclesiastica Magdeburgica Cap. 24. §. 3. jubetur: ut collatio ecclesiae filialis fiat, nicht eben zur Helffte, sondern etwa zum dritten Theil nach der Einkünfften proportion: quod ad filialistas quoque pertinere putamus. Reapse itaque id, quod modo asseruimus, ibi constitutum est, & res ad arbitrium judicis redit, qui tamen ad facultates respicere tenerur. Comp. Nicolai Res. pract. I. n. 15.

CAP. II.

I. *Qua ratione inter singulos parochianos distributio sumtuum, vel onerum propter ecclesiam ferendorum fieri debeat?* II. *Quae proportio inter mansarios, (Hüffner) hortulanos, (Gärtner) & alios servanda?*

III. *Quid veniat nomine der Hand = Dienste?*

Omnnes parochianos ad fabricam ecclesiae, aliorum-
que aedificiorum ecclesiasticorum symbolam suam
in commune conferre debere, in praecedenti capite est
dictum. Quod & ratione aliarum rerum necessariarum
recte affirmatur. Fieri vero debet haec collatio secun-

- dum regulas justitiæ distributiæ, & proportionem geometricam, ita scilicet, ut secundum facultates, vel quia hæ non semper cognosci possunt, saltem secundum possessiones, quibus quilibet gaudet, quæve in oculos incurrunt, contributio fiat; quamvis æquum sit, eos etiam, qui prædiis, & fundis carent, aliquid contribuere. Qua quidem parte licet inæqualia conferantur, æqualitas tamen maximopere observatur, quod pluribus ostendit
2. *Carpzov. Lib. 2. Def. 342.* Ob hanc causam sæpius nostra Consistoria turbant lites, quæ inter mansarios (*Hüffner,*) eosque vel totales, (*Gang: Hüffner,*) vel partiales, (*Halb: Hüffner,*) atque deinde hortulanos, (*Gärtner,*) illosve, qui tuguriola saltem possident, (*Häusler,*) intercedunt; quas illi etiam interdum suscipiunt, qui in quibusdam locis *Anspanner, Pferdner, Cossäten, Hinter: Sättler, Hinzter: Sassen* &c. appellantur. Legem, vel consuetudinem generalem non meminimus nos reperiisse, nec in constitutionibus quidem harum regionum, quæ normam certam distributioni huic præscribat. Equidem apud *Carpz. Fur. Eccles. Lib. III. d. 342.* in Rescriptis a. 1607. quæ Consistorium supremum ad Superintendentem Chemnicensem, & Misenensem dedit, provocatur ad decretum Synodi, hujus tenoris: *Das zweene Halb: Hüffner vor eine Huffle, 6. Gärtner vor eine Huffle, und 12. blosse Häusler vor eine Huffle gerechnet werden sollen.* Secundum quod decretum etiam ibidem Senatus Sax. Elect. supremus rescripsit. Sed quando, & ubinam hoc decretum Synodi conditum, & num publici juris factum? nobis quidem
  4. non constat. Sane in decreto Synodali generali hac de re nihil habetur, quod 1624. post illa rescripta promulgatum est. Apud eundem *Carpz. d. def. 342. n. 18. 19.* alia duo

duo Rescripta leguntur ejusdem Proto-Synedrii, anno
 611. 613. data, in quorum uno habetur: Wann es dann
 Landgebräuchlich, daß die Anlagen nach den Hussen zu ver-
 richten, und 4. Gärtner, sowohl 8. Kostahlen, oder Häußler
 gleich einer Hussen zu achten ic. in altero: Daß zu Auffrich-
 tung der neuen Pfarr-Scheunen 2. Halb-Hüßner, so wohl 4.
 Gärtner, soviel als ein Hüßner zu Erfüllung angeregter An-
 lagen gleich andern Eingepfarrten contribuiren sollen. Ut
 adeo ex his liqueat, nullam certam regulam, semper
 & ubique observandam, extare. Quodsi ergo nec con- 5.
 suetudo loci, nec pacta, aut res judicatae, de quibus Ju-
 dex sollicitus esse debet, adsint, nec per transactionem
 res componi possit, quam judex prudens, ut in aliis, ita
 maxime in his rebus svadebit litigantibus, ex æquo &
 bono secundum conditionem cujuslibet generis paro-
 chianorum, quæ variat sæpe, licet nomina eadem repe-
 rias, hæ lites sunt dirimendæ. Fecit hoc idem Senatus 6.
 supremus Eccles. per Rescripta n. 16. 17. in quibus partim
 ad consuetudinem, & observantiam, partim ad circum-
 stantias respexit, atque, illis id exigentibus, decrevit: Daß
 die Häußler, welche kein Feld haben, zweene so viel als ein
 Pferdner, oder Gärtner geben sollen, it: Daß 16. blosser Häuß-
 ler gleich einen Hüßner contribuiren sollen. Quæ omnia
 quoque probat *Carpz. in l. alleg.* Atque, idem illud Consi- 7.
 storium Ecclesiasticum Wittebergense sæpius in usum de-
 duxisse, constat. Quod factum in causa der Halb-Hüßner
 und Gärtner zu Melpis, contra die Ganz-Hüßner daselbsten,
 ubi 8. Febr. MDCCVIII. judicatum: Daß 2. Halb-
 Hüßner so viel als ein Ganz-Hüßner, und gestalten Sachen
 nach 4. Gärtner auch so viel, als ein Ganz-Hüßner zu denen
 Geistlichen Gebäuden beyzutragen schuldig. Præter hæc exi- 8.
 gunt

gunt leges nostræ ecclesiasticæ, ut parochiani quoque, pro re nata, jumentis, & manu operas ad ædificia sacra, & ecclesiastica restauranda, vel reparanda, præstare debeant. Ita enim articulus generalis XXXII. se habet: **Die Eingepfarrten aber Ross- und Hand-Dienste darzu leisten.** Simile quid habetur in Decreto Synodali de Ao. 1624. §. **Wir erfahren nicht weniger ganz ungeru.** Quod in pagis plerumque in usum deducitur, vel oppidis minoribus: in majoribus enim cives magis commode pecuniam conferunt, qua operarii conducuntur, quam tales operas præstant, prout advertit *Carpz. Def. 341. d. 1.* Cum itaque illi, qui pagos incolunt, nulla tamen jumenta, equos, vel boves habent, ad hæc operas, quæ jumentis fieri debent, non idonei sint, consequitur, hæc ab illis exigendas esse, qui jumentis instructi, ac **Hüffner, Pferdner, Anspanner** appellantur; reliquis autem, qui **Gärtner, Cossäten, Häufler** dicuntur, ac jumentis destituti, operas manuaras, **Hand-Dienste**, relinquendas esse. Atque ita istas leges usus constans interpretatus est, *Carpzov. d. 1.*

9. Solent tamen interdum lites oriri, quænam res ad operas manuaras pertineant; qualis quæstio disceptata est inter parochianos ecclesiæ Melpicensis, quam modo nominavimus, sub Dicecesi Torgaviensi. Quærebatur autem præsertim de hisce operis: **des Stückens, oder, ut alii loquuntur, des Stackens, Kleibens, Lattens, und Strohdessens.** Mansarii die **Hüffner** dicebant, hæc operas ad manuaras, & rusticas referendas, nec ullius artis esse, sed a quolibet, & ab iis præstari posse, ac solere, qui **Handlanger** vocantur. Provocabant etiam ad consuetudinem vicinorum, ac usualem interpretationem constitutionum ecclesiasticarum, quarum utraque se juvari posse, existimabant.

mabant. Opinabantur porro, longe æquius esse, si hortulani hoc onus ferrent, cum, quando pecunia conferenda, quatuor ex illis tantum præstarent saltem, quantum mansarius, & sic longe melioris conditionis essent, quam hi mansarii. At vero altera pars asseribat, operas istas non simplices manuaras esse, sed peritiam quandam, & si non insigne, & ingeniosum, aliquod tamen artificium requirere, nec omnes rusticos manuararum operam præstantes ad hanc rem peragendam aptos esse. Producebant etiam testes, qui affirmabant, contignationem, vel conjunctionem tignorum, aut asserum, seu trabecularum, quibus tegulæ cujuscunque generis imponuntur, (*das Latten,*) ad industriam fabrorum lignariorum pertinere. Mores vicinorum, dicebant, dubios esse; & si certi, haud licere in his rebus de loco ad locum argumentari. Pariter usualis interpretatio satis probata haud erat. Atque, quod propter tenuiores facultates minus conferrent hortulani, si nummi erogandi, id non in odium ipsorum esse retorquendum, asseverabant. Quæ omnia permovere Judicium ecclesiasticum Wittebergense, ut in sequentem modum 19. April. MDCCVIII. enunciaret:

Dasß unter derjenigen Hand-Arbeit, so die Befl. Gärtner zu denen Kirchen-Pfarr- und Schul-Gebäuden zu thun schuldig, das Strücken, Kleiben, Latten, und Decken nicht zu verstehen, diesennach Klägers Suchen diesfalls nicht statt hat; sondern es ist das Lohn vor obbenannte Arbeit von denen sãmblichen Gang-Halb-Huffnern, und Gärtnern nach der in dem judicato fol. 39. b. (d. 8. Febr. 1708.) enthaltenen proportion einzubringen, oder nach dieser proportio berührte Arbeit von ihnen ingesambt zu verrichten. In übrigen werden die

von

- von beyden Theilen in dieser Sache auffgewandte Unkosten
12. gegen einander billig compensiret und auffgehoben. Frustra mansarii remedio suspensivo utebantur: & quamvis post sententiam confirmatoriam ad Potentissimum provocarent, nullum tamen apud eum assensum impetrare poterant: quin potius rejecta appellatione, sententiæ istæ vires rei judicatæ consequiebantur. Eandem vero decisionem quoad quasdam species etiam placuisse Juridico Ordini nostrati, A. MDCXCIII. ubi de operis subditorum domino præstandis, & speciatim: **Ob das Latten und Decken zum Hand: Bau: Diensten gehöre?** quæstio oriebatur, docet *illustris Bergerus P. II. Disc. For.*
13. p. 1799. Non possumus tamen dissimulare, majoribus, qui olim ecclesiastico Consistorio affidebant, aliud quondam A. MDCLXI. quoad species quasdam visum esse, quippe qui in causa Dn. Commendatoris in Dansdorff, contra die Hüffner, und Cossäten daselbst, & in Krane: puhl, in hanc sententiam pronunciarunt: **Die Cossäten aber das Strücken, und Kleiben zu denenselben Pfarr: Gebäuden zu leisten pflichtig,** prout Acta testantur. Cæterum meminimus etiam, disceptatum esse, num collectæ hæc secundum rationem sexagenarum, veteri Scho: cke, quæ quidem sæpe parum æqua est; an secundum eum modum, quo steuræ, quas quatember, vocabulo hodiernæ rerum faciei parum convenienti, vocamus; vel secundum numerum mansorum, aut mensuram agrorum, vel alio modo exigendæ? quæ quidem res, quam nulla lege generali scripta, vel non scripta definita, juxta peculiare mores locorum, vel pacta, aut, & his
15. deficientibus, ex arbitrio judicis definienda. Plane si zelus pietatis hominibus inesset pro cultu divino, & religionis

gionis studio, litibus hisce carere possemus: quilibet enim sponte, & plus, quam deberet, pro facultatibus suis conferret sine dubio, & longe pulcherrima disceptatio, quis liberalitate vinceret alterum, inter eos foret. Hunc zelum apud Judæos fuisse quondam, legimus *Exod. 35. & 36. Esdræ 2. & 3.* qui & aliquando eo progrediebatur, ut liberalitas hominum fræno indigeret. *Exod. 36. v. 5. 6.* quo quidem apud nos hodie opus non est.

CAP. III.

Utrum parochianus per conventionem cum ecclesia, solutione certæ pecuniæ summæ, liberare se possit a præstatione sumtuuum, vel operarum ad restorationem, vel reparationem ædium sacrarum & ecclesiasticarum?

Ex facto de hac re quæsitum est. Namque nobilis M. I. ab A. ad parochiam C. relatus, egerat cum parochio, & curatoribus ecclesiæ, imo etiam ejus patrono, si recte meminimus, ut a nexu præstationis illius, de qua quæritur, liberaretur, promissa certa pecuniæ summa; ex cujus pecuniæ usuris, sumtus illi, ut dicebatur, desumi, vel operæ redimi poterant, quos, quasve parochianus iste alioquin præstare debebat. Videbatur etiam ex hisce fructibus pecuniæ lucrum interdum capere posse ecclesiam: quia non semper nummi in ista ædificia erogandi, atque eadem in optimo nunc statu deprehen-

C deban-

debantur; & sic, non nisi post multum temporis, præ-
 2. statio illa necessaria videri poterat. Speciosa hæc appa-
 rebant; atque ideo Consistorium, ad quod ista res per-
 tinebat, non dubitaverat, conventionem istam confir-
 matione sua dignari. Sed quum reliqui parochiani hanc
 rem intelligerent, valde querebantur de injuria a com-
 paræciano sibi illata; atque causam ad Judicium sum-
 3. mum per provocationem deferebant. Aiebant enim,
 maximum ex isto pacto præjudicium sibi nasci, & sine
 facto suo, onus in se devolvi, quod ferre eos in grati-
 am aliorum, omnino nefas sit. Fieri enim posse, ut
 vel per incendium, vel per alium casum ædes istæ ma-
 gna decrementa caperent; vel etiam plane consume-
 rentur, aut destruerentur: atque tunc usuras illius pe-
 cuniæ, forte etiam ipsam sortem, non sufficere huic im-
 pensæ. Posse quoque contingere, addebant, sortem i-
 stam interire, atque nihil sic superesse, ex quo sumtus
 peti queant: itaque non posse non fieri, ut onus reli-
 quis parochianis accrescat, & iniqua conditio ex facto
 aliorum, contra naturalem æquitatem inferretur. *L. 74.*
 4. *ff. de R. 7.* Quam ob causam maximopere petebant,
 improbari istam conventionem. Æqua est visa hæc Se-
 natui petitio: quam ob causam pronunciavit, eam ra-
 tam non esse, termino æstivo 1711. Sententia hæc fuit:
 Daß die eingewannte Appellation &c. der Materialien halb
 ber erscheinet aus denen Acten und derer Partheyen rechtl.
 Einbringen so viel, daß wohl appelliret; Derowegen Appel-
 lat, und dessen Guth Podelwitz nach 14. Hufen, so viel dessen
 Contingent an Gelde und Schoben betrifft, gegen Entrich-
 tung eines Capitals von 150. fl. an die Kirche zu C.
 von dieser bey denen geistl. Gebäuden daselbst nicht zu über-
 tragen,

tragen, sondern er die dazu benötigten Anlagen an Gelde, und Schoben in Zukunft abzustatten schuldig. V. X. B. Remedium suspensivum, quo utebatur Nobilis, haud profuit ad reformatariam obtinendam: quin potius prior sententia confirmata est termino æstivo 1712. Et si enim de futuris contingentibus nulla, ut dicitur, determinata datur veritas: prudentis tamen viri est, & ea respicere, quæ evenire possunt, & damnum nondum factum quidem, quod fieri tamen facile potest, avertere a se, & suis rebus. Quamobrem multa in jure nostro reperiuntur, ob futura contingentia constituta: & sæpius judices, in definiendis causis, eorum rationem habent, quod vel ex solo argumento damni infecti satis patet. Plane melius est, juxta effatum Imperatoris, intacta jura servari, quam post vulneratam causam quærere remedium. *L. ult. C. In quibus caus. in integ. rest. necess. non est.* Quod si omnes parochiani inter se convenirent, de pecunia ecclesiæ numeranda, ex cujus usuris sumtus hi defumi possint imposteriorum; pæctio quidem inanishaud foret: verum, si ærarium ex hac pecunia locupletius factum non sufficeret huic impensæ, res tamen iterum recideret ad parochianos.

CAP. IV.

Utrum patronus sumtus ad ecclesiam instaurandam, vel reparandam suppeditare teneatur?

1. **D**e juribus, & oneribus illorum, qui jure patronatus ecclesiastici gaudent, agere hoc loco, non patitur institutum. Unicam tamen, quia ita occasio fert, ut de ædibus sacris agamus, expendamus quæstionem; *num scilicet ad fabricam ecclesiæ sumtus suppeditare teneantur?* Equidem hoc nemo negabit, ad Patroni officia inter alia, & hoc pertinere, ut curet, ædes sacras, & ecclesiasticas in eo statu esse, & conservari, ut finis, propter quem habentur, obtineri queat, *C. 31. 32. c. 16. qu. 7. Finckelth. de J. Patr. c. 6. n. 156. sq. Brunneinan. J. Eccl. L. II. c. 2.*
2. §. 10. Quam ob causam etiam cura ærarii, & reddituum ecclesiasticorum ad ipsum pertinet, de quo ex *Art. general. 35. §. Und es soll re. Resol. Grav. noviss. §. 3.* apud nos satis constat; imo etiam cura, & cognitio circa ædificandi necessitatem, illi una cum Superintendente demandatur. *Art. gener. 32. §. Damit.* id quod & in aliis ordinationibus ecclesiasticis passim fieri videmus. *Finckelth. d. l. n. 160. 161.* Alia vero quæstio est, an suis sumtibus hanc curam suscipere debeat? quod sane omnino est negandum. Nullibi enim legimus, hocce onus Patrono impositum esse. Sive enim ex fundatione, sive ex dotatione, sive reædificatione denique jus patronatus originem ducat, ultra liberalitatem suam, quam præstitit semel, ad novas præstationes haud tenetur; *Paulus de Citadinis de J. Patr. P. 3. Art. 5. n. 3. conf. dicta Cap. 1. n. 2. seqq.* nec par est, exigere ab eo, ut suis sumtibus, vel stipendiis istam curam invitus suscipiat. *a. I. Cor. 9. 7. c. 16. X. de præscript. L. 33. §. 3. ff. de administ. Tut. & Cur. L. 46. §. 6. ff. de procur. Finckelth. d. l. c. 6. num. 158.* nisi se ipsum ad illas præstationes adstrinxerit, vel fortasse consuetudo, cui in hisce rebus multum tribuitur, *C. 42. X. de Sim. Panorm. c. 1.*

n. 3. de Eccl. ædif. vel lex aliud exigat. Si itaque ecclesia plane collapsa, vel eversa, vel etiam reparatione indiget, dosque ecclesiæ, & ejus redditus non sufficiant impensis ad hanc rem necessariis; parochiani, si cultu publico uti velint, solliciti sint, necesse est, de sumtibus, quibus Patronus, si ipse paroecianus simul est, symbolam quoque suam adjiciet, vel aliorum liberalitatem quærant. Sane, si destructa plane ecclesia, Patronus, qui ex ædificatione jus patronatus consecutus, reædificare ecclesiam nolit, jus suum patronatus amittit; atque si alius quidam reperitur, qui reædificatione velit defungi, ille noviter jus hocce consequitur, juxta *Nov. 67. c. 2.* si scilicet, ut supponimus, funditus eversam, vel destructam restauret; alias enim si reficiat saltem, quod quidem consensu patroni fieri debet, *Brunnem. d. l. c. 2. §. 10.* jus patronatus non adipiscitur, nec pristini Patroni jus per id extingvi potest. *Rochus de Curte de Jur. Patr. Part. 8. n. 10. & 12. Brunnem. L. 2. c. 2. d. l. §. 10.* Justum vero & æquum est, ut, antequam alteri reædificatio concedatur, prior ille Patronus moneatur, quo ipse, si velit, restauret ecclesiam: huic enim vel ejus successoribus, ob primam liberalitatem in ecclesiam semel collatam, merito in hac re primæ partes tribuendæ. *Rochus d. l. n. 12. Stryk. ad Brunnem. d. l. §. 10. Finckelth. C. 4. de J. Patr. n. 50. sqq.* Præjudicium, ubi Patronus a præstandis sumtibus, ad ecclesiæ reparationem necessariis liberatus est, suggerit illustris *Lynckerus Decis. 122. in Cent. XII.*

CAP. V.

*Ad Superintendentis munus pertinere etiam
distributionem collectarum, quæ propter ædi-
ficia sacra, & ecclesiastica instituuntur,
nec non exactionem, & examinationem
rationum super his collectis.*

- I. **Q**uum parochiani sumtus in fabricam ecclesiæ con-
tulissent, atque a parochio, & curatoribus rationes
reddendæ essent pecuniæ acceptæ, atque expensæ; pa-
rochus satis putabat esse, si parochianis rationes hæ ex-
hiberentur, redderenturque, atque simul Patrono, & Do-
minis jurisdictionis, quibus suberant parochiani; existi-
mabatque porro, sufficere, si ab his essent rationes discus-
sæ, & putatæ, & liberatio ipsi contigisset; nullas vero hic
esse Superintendentis partes: atque ob hanc causam huic
editionem rationum plane denegabat. Qua quidem in re
non dissentientes, sed assistentes, & adstipulantes potius
habebat illum, qui Patroni loco erat, & parochianorum
quosdam Dominos jurisdictionales. Neque etiam patieba-
tur parochus a sua sententia se dimoveri per rescripta Con-
sistorii; sed in eadem persistebat. Summa illorum, quæ
causabatur, eo redibat, nemini esse reddendas rationes,
nisi illi, ad quem res pertineret; pertinere autem ad ne-
minem, nisi ad eos, quorum interesset: hos vero illos
esse, qui propter ædificationem ædium parochialium
sumtus illos contulissent, nempe parochianos, qui ex
auctoritate Dominorum hac re defuncti. Nihil, e con-
trario,

trario, interesse ecclesiæ, ex cujus ærario sumtushi non essent erogati, nedum Superintendentis, ad quem nihil attineret, siue redditæ sint rationes, siue non, nisi frustra-
neum laborem in se suscipere, vel entia præter necessi-
tatem multiplicare velit. Verumenim vero nemo, qui
rerum ecclesiasticarum peritus est, dubitabit, hæc om-
nia frustra dici. Namque primo cura ædium sacra-
rum, & ecclesiasticarum, uti & omnium bonorum, ac
redituum ecclesiasticorum, secundum Canonicum jus,
ad Episcopi jura, & speciatim ad legem Dicecesanam
pertinet; prout post alios docet *Linkius de Jur. Episcop.*
c. 10. quorum jurium exercitium a Principibus evange-
licis, tum Consistoriis, tum etiam sub horum directione
Superintendentibus concredi solet. *Carpz. L. 2. §. P. Eccl.*
D. 334. 335. 336. n. 2. 339. Ziegl. de Superintend. c. 24. 26. Deinde
in *Art. gener. nostro 32.* diserte cautum est, ut, si necessi-
tas ædificandi immineat, illud ex cognitione, & decreto
Superintendentis, ac Collatoris fiat; atque ex illorum
arbitrio pendeat, quid non tantummodo ex ærario sup-
peditari possit, vel debeat; verum etiam quid parochia-
ni in hanc rem debeant præstare. Verba ita se habent:
Damit aber die Kirchen nicht zu viel beschwehret, wenn etwas
an Kirchen, Schulen oder Pfarren zu bauen vorfällt, sondern
in einen steten Vermögen seyn, und bleiben mögen, so soll vor
allen Dingen der Superintendentens, und Collator, wann ein für-
nehmer Bau vonnöthen ist, der Kirchen Vorrath erwegen, und
wie viel davon zum Bau gebraucht werden sollen, ordnen und
schliessen, die Eingepfarreten aber Ross- und Hand- Arbeit darzu
leisten, und was von deme, so von der Kirchen, wie obgemeldet,
verordnet, nicht reicher, und man mehr zum Bau haben muß,
das sollen NB. sie durch eine gemeine Anlage einbringen etc.
ut

ut alia loca taceamus, quæ in hanc rem ex nostris Elect. Sax. LL. allegari possunt; ac ne dicamus de illis, quæ in aliis ordinationibus ecclesiasticis habentur. Atque si hac de re lis fortasse intercedat, illam ad Consistoriorum cognitionem pertinere, ex ordinatione Consistoriali Lips. & Witteberg. Was Sachen in das Consistorium gehörig ic. verb: Alle Sachen, so der Kirchen, Schulen ic. Einkommen, Nuzung, Gebäude, und Besserung ic. satis apparet. Sane id, quod in usum ecclesiasticum a parochianis destinatum, & in commune est collatum, jam res ecclesiastica facta est; atque ideo, si quid superest, in alios usus converti non potest, *cap. Semel Deo. de R. J. in 6. ibique Brunnem.* & citra omne dubium ad Superintendentis curam simul pertinet; ut adeo dici nequeat, nihil hic interesse ecclesiæ, ejusque Ephori, cujus cura detegi possunt ea, quæ perperam in rationes relata, vel in illis omissa. Ob quam causam, si liberatio sine concursu Superintendentis facta, propter rationes istius pecuniæ, nullo vigore ea gaudet; quin potius rationes istæ denuo coram omnibus, ad quos hæc res pertinet, putandæ sunt. Atque hanc praxin perpetuam harum regionum fuisse, tum ex rescriptis, quæ apud *Carpz. loc. alleg.* leguntur, cognosci potest; tum omnibus notum est, qui in foro ecclesiastico sunt versati. Re ad Potentissimum, ejusque Senatum supremum ecclesiasticum delata, 16. Jan. 1713. sequens rescriptum secutum est: Wir haben verlesen hören, was ihr, wegen der Pfarr- Bau- Rechnung zu L. welche von denen Gerichts- Herren, mit Ausschliessung des Superintendentens zu N. abgenommen, und der Pfarrer des Orths darüber quittiret worden, untern 22. Novembr. und 14. Decembr. nächst abgewichenen Jahres, mit

mit Einsendung derer hierbey wieder zurückkommenden Acten, unterthänigst anhero berichtet ic. Also ist, was die Sache an sich selbst belanget, der Superintendentens von der Abnahme dieser Rechnung keinesweges auszuschliessen, sondern es ist vielmehr dieselbe nochmahls in Besseyn ermeltes Superintendentens, und derer Gerichts-Herren vorzunehmen, und behörig zu examiniren; Gestalt denn hiermit Unser gnädigstes Begehren, ihr wollet deßhalben gebührende Verfügung thun. Davon geschicht Unsere Meynung.

CAPVT VI.

*Utrum parochiani decimas, præsertim in
mergitibus præstandas, ad horrea ecclesiæ,
vel domum parochi portare
debeant?*

Quum Malachias populum Dei, quem penuria premebat, increpauerat, quod decimas defraudaret, illiusque mali hanc, edixerat, causam esse. *cap. 3. v. 10.* ita eum, verbo Domini, alloquitur: *Inferre omnem decimam in horreum meum, & sit cibus in domo mea &c.* Interpretatur hunc locum Hieronymus in commentario ad Malachiam, atque in hunc modum eum *παρὰ Θεοῦ ζει*: *Ut autem sciatis, me hoc irascente perfectum, quia fraudastis me parte mea; hortor vos atque commoneo, ut inferatis decimas in horrea, hoc est, in thesauros templi, & habeant Sacerdotes, atque Levitæ, qui mihi ministrant, cibos, & probe*

D bate

*bate me, si non tantas pluvias effudero; ut cataractæ cæli
 apertæ esse credantur. Insuper hanc Hieronymi commen-
 tationem Gratianus decreto suo C. Revertimini. 65. caus. 16.
 q. 1. atque ex ea communis Canonistarum schola conclu-
 dit: decimas a parochianis, vel sumtibus eorum, ad horrea
 ecclesiæ, vel domum parochi, deferendas esse, Gloss. verb. hor-
 rea in d. C. Revertimini, & C. Decimas c. 16. q. verb. horreum.
 Covarruv. L. 1. Resol. c. 17. n. 8. Marecottus Resol. L. 2. c. 95. n.
 34. Tellez ad c. 7. X. de decimis n. 6. & plures, qui ab his in
 partes vocantur. Non dubitant quoque nostrates ho-
 rum sequi sententiam, prout ex Carpz. L. 2. Jurpr. Eccl.
 D. 135. Brunnem. Jurpr. Eccl. L. 2. c. 6. §. 14. satis constat. E-
 quidem nos non fugit, esse, qui existimant, ex mente
 Prophetæ illud inferri non posse; quoniam in anteceden-
 tibus Malachias in eos saltem invehit, qui defraudatores
 decimarum erant, non vero in hos, qui suis sumtibus
 decimas persolvere recusabant: nec Hieronymo, qui Ma-
 lachiam sequitur, istam sententiam tribuendam esse. Ve-
 rum & illi quoque defraudant decimam, quam omnem
 Deus voluit, interprete Malachia, in horreum suum in-
 ferri, qui adportare illam nolunt, & ministros Dei eo
 propellunt, ut sumtus in decimam convehendam faci-
 ant, sicque id agunt, ut decima accidatur. Hos ergo
 & Propheta increpat, & Deus hortatur, ut non saltem
 patiantur, Sacerdotes & Levitas auferre decimam, sed
 ut inferant, & quidem omnem, integram, totam, non
 accisam, in horreum Domini. Et ita Hieronymum Pro-
 phetam intellexisse, nullum apud nos dubium est. Faci-
 unt pro hac sententia verba in dict. C. Revertimini: Ecce
 annus expletus est, & nihil in meos thesauros, sed in vestra
 horrea, comportastis. Quicquid vero horum sit, nostra non
 adeo*

adeo interesse videtur, de sensu verborum Prophetæ, hic esse sollicitos, vel etiam Hieronymi: quum obligatio ipsa ad præstandas decimas, juris divini positivi universalis, atque nos stringentis, haud sit; prout alibi ostenditur, atque nuper id factum, in *Dissertatione Præsidis de Clerico Clericum non decimante*, §. 6. Sufficere itaque nobis posse videtur, si, uti ex jure humano scripto vel non scripto decimarum ipsa præstatio inter Christianos pendet, ita modus quoque præstandi decimas, ex iisdem humanis institutis, definiri queat. Ex quo tamen non negamus, haud male fieri, si, postquam hæc instituta divina ad populum judaicum spectantia recepimus passim in ecclesia Christiana, eadem etiam circa modum admittamus. Scilicet, ut diximus, communis sententia locum in *Gratiani* Decreto, quod jam ante plura secula usu invaluit, & in judiciis auctoritatem consecutum, atque apud Evangelicos, ubi conscientis non refragatur, vel aliud obstaculum se non objicit, retentum est, ita interpretata est, ut ad horreum ecclesiæ, vel ædes parochi, decimæ a parochianis, vel eorum sumtibus sint advehendæ. Quæ quidem res in ordinat. eccles. passim comprobatur. Quorsum pertinet Constit. Elect. Sax. Art. gener. 21. Was man den Pfarrern und Schreibern auf den Dörffern vor Korn und Haber zinsset, soll alles in des Pfarrers und Custodis Haus auf einen Tag gebracht werden. & Decretum Synodale de anno 1624. §. Neben deme soll die Obrigkeit, vers. In denen Dörffern aber des Pfarrers und Custodis Zins-Gedreydig in ihre Häuser auf einen Tag bringen &c. conf. Decret. Synod. revis. §. 58. Quæ quidem leges adeo sollicitæ sunt pro conservanda integritate decimarum, ut decimas granorum admetiri jubeant in præsentia Sculteti, & Scabinorum,

rum, nec dominis permittant fructus auferre ex agris, inſciis paſtoribus, aliisque quorum intereſt, & decimis nondum præſtitis, *vid. Art. generali 22. in quo & alia in hanc rem conſtituta reperies, Decret. Synod. de ao. 1624. §. Wie auch keiner 2c. & reviſum §. 58. 59. Carpz. L. 1. F. P. Eccl. D. 130.* Interim facile largimur, per conſuetudinem, vel legem novam, contrarium induci poſſe, pro ut & ipſa præſtatio decimarum, utpote, cujus neceſſitas inter Chriſtianos ex jure humano eſt, ita tolli poteſt; imo nec ubique eſt admiſſa. *vid. dict. in Diſſert. Præſ. alleg. Caniſtus ad Tit. de decimis c. 7. §. 3. Rebuffus de decimis qu. 13. num. 50. Dn. Stryk. ad Brunnem. Jus Eccl. L. 2. c. 6. §. 14.* Illud vero meminimus, diſceptatum fuiſſe coram Conſiſtor. Viteb. in cauſa inter S. Z. & E. L. A. N. MDCCXII. ventilata: utrum iſta, quæ diximus, tantummodo ad decimas in granis præſtandas, (**Sack-Zehenden**) num vero etiam ad decimas in mergitibus, vel manipulis offerendas, (**Garben-Zehenden**) pertineant? Volebat ſcilicet ille, qui decimas præſtare debebat, noſtram ſententiam reſtringere ad decimam granorum, in quam rem loca a nobis ſuperius excitata, ex noſtris LL. Saxonice allegabat. Dicebat enim, in illis, ubi de adportatione ad domum conſtituitur, agi tantum de granis, atque illis rebus, quæ admetiri debent: quale, quid de mergitibus, vel manipulis, qui adnumerantur, dici non poteſt. Ubi vero agitur de decimis in mergitibus præſtandis, ut in §. 59. *Decret. Synod. reviſ. & in §. Wie auch keiner. Decret. Synod. de ao. 1624. & general. Art. 22.* nihil haberi de advectione ad ædes eccleſiæ, vel paſtoris, ſed loqui tantum textus **von überlieffern, und zuſtellen, entrichten des Zehendens**: quæ verba hunc ſenſum haberent,

berent, sufficere, si decimæ ecclesiæ, vel pastoribus in agris offerantur, assignentur, tradantur, dominique agrorum patiantur illas auferri; cæterum curam avehendi parochis, vel ecclesiæ curatoribus relinqui. Verum nescio, an hæc serio, an secus dicta fuerint? Sane oblatio, assignatio, traditio adeo non tollit, vel denegat deportationem ad domum; uti unius positio, non statim est alterius negatio. Eadem ratio utroque casu militat, quæ in conservatione integritatis decimarum posita est: & ideo licet de adportatione mergitum nihil speciatim nostræ leges dicant; Legislatorum Serenissimorum tamen mens, quæ ex ratione colligenda, ad hanc quoque speciem procul dubio respexit. Plane juris Canonici textus generaliter de decimis, quæ ratione fructuum agri in manipulis, vel mergitibus regulariter præstandæ, loquitur, & generaliter ab omnibus intelligitur: neque in quemquam incidimus huc usque, qui inter decimas istas hac parte distingvat; quamvis id facile largiamur *Covarruvia dict. l. quod eo casu, ubi magno sumtu, & labore in loca longinqua decimæ advehendæ essent, communis juris regula limitationem pati possit.* Atque ex isto jure Canonico nostræ leges, quæ ex illo sunt desumptæ, explicari debent; nisi apertissime ab isto recedant. *conf. Bugnyon de LL. L. abrog. III. c. 126. ibique Christin. Wernde de Decim. L. II. c. 4. q. 2.* Quamobrem hæc sententia applausum non meruit; quamvis in causâ dicta, propter circumstantias certas, tantummodo ecclesia tunc quidem vicerit in possessorio summario, reservato adversæ parti ordinario, & petitorio judicio.

CAP. VII.

De præstationibus dotalium ecclesiæ, & foro circa has causas competente.

- I. **D**e colonis, & villicis ecclesiarum, earumque conditione, apud veteres, varia habet *Bignonius ad lib. 1. Marculfi Form. p. 295. 335. ac Ziegl. de Dote Eccles. c. IX. & XII.* Hi vero coloni, vel villici cuinam jurisdictioni subjaceant, apud Canonistas varie disputari solet. *Felino* visum est, horum forenses contentiones utique ad profanorum judicum notionem pertinere, *in cap. 2. X. de for. comper. ex Gloss. in Can. judicatum. 89. distinct.* dempto duplici casu, si ecclesia speciali privilegio jurisdictionis quoad suos etiam colonos subnixa sit; aut si de eo trahantur in judicium rustici, quod ab ecclesia utendum acceperint. Est & tertia exceptio apud *Felinum*, vel potius ejus commentatorem d. l. quando tales rustici habent generalem administrationem, cujus respectu stare necesse habent coram judice ecclesiastico. Quæ quidem exceptiones suis fundamentis non destituuntur, ceu ostendit *Ziegl. d. l. c. 12. §. 32. 33.* Gallia tamen illos non admittit, ut post *Bugnyon. de LL. abrogatis L. V. c. 41.* docet *Choppin. de privileg. rustic. Lib. 3. c. 1. n. 4.* ubi tamen colonos excipit, quales antiquitus in usu habuit ecclesia adscriptitios, servosque perpetuos. De dotalibus, (*Pfarr-Bauern*) quales passim hodie in his regionibus dantur, sæpe in Consistoriis Saxonis, Vitembergensi præsertim, quaestio

tio incidit: ad quod forum referendi sint? Quales quæsti-
 ones plerumque multis dubiis involvuntur, tum ob di-
 versam conditionem dotalium, *Ziegl. c. IX. XII. de dot.*
Eccl. tum etiam ob defectum monumentorum; ex quo
 fit; ut de origine, ac quo jure ad ecclesiam pervenerint,
 non constet. Interim regulariter illi, qui proprie, & ve-
 re dotales ecclesiæ sunt, qui in huncce scilicet finem ec-
 clesiæ agris in dotem datis ab initio mancipati, aut adhuc
 mancipantur, exempti censentur a jurisdictione seculari,
 atque ecclesiasticæ vindicantur. vid. omnino *Ziegl. d. l.*
c. 12. §. 37. Carpz. d. Eccles. L. 3. d. 307. Præjudiciis, quæ 3.
 a *Carpzovio & Zieglero* adducuntur, sequens adjicere lub-
 et ex Actis Consistorii Witteb. in causa Pastoris E. & Jo.
 Georg. K. in H. Ita autem in eo pronunciatum fuit d.
 12. May 1699. **Würde Klägers Principal, daß Johann**
Friedrich T. sein Pfarr: dotalis sey, vermittelst Eydes erhal-
ten, und dergestalt in supplementum schweren, immassen
ihm vor allen Dingen zu thun oblieget; So hat er, so viel
diesen Punct betrifft, dasjenige, so ihm zu bescheinigen auffers
leget, und er sich angemasset, zur Nothdurfft bescheiniget.
Derowegen Beklagter sich der Jurisdiction über denselben zu
enthalten, und mit Abforderung einiger Gaben, und Dienste,
auffer so viel er, iedoch nach dem unveränderten Erb: Register,
zu leisten gehalten, zu verschonen schuldig. Cumque postea
Pastor in supplementum jurasset; quoad servitia vero,
quæ ex libro censuali petebat Nobilis, leutatione usus
esset, duplex sententia secuta est in hæc verba, die 27. Sept.
1699: Diweil Kläger dem den 20. May dieses 1699. Jahres
eröffneten Rechtskräftigen Urthel zu folge, nunmehr endlich
erhalten, und daß Johann Friedrich T. sein Pfarr: dotalis
sey, in supplementum geschwohren, So bleibet es bey anz
gerege

geregetem Urthel, jedoch auffer dem von Klägern geläuterten Puncte schlechterdings billich von Rechts wegen. Et altera: Nunmehr aus denen Acten so viel zu befinden, daß Beklagter Johann Friedrich T. auch mit denen in dem unveränderten Erb-Register enthaltenen Diensten zu verschonen schuldig.

4. Ratio vero hujus correctoriae hæc erat, quod apparebat, librum censualem non eo modo esse confectum, ut ex eo servitia probari possint. Alias enim fieri potest, ut ille, qui dotalis est, & exemptus a jurisdictione seculari, præfecturæ, vel nobili, cui alias jurisdictio in pago competit, servitia, & operas quasdam etiam præstet; quod præjudicio Lipsiensi firmat *Schilt. Ex. 6. §. 24.* Quando vero ejusmodi dotales exempti sunt a jurisdictione seculari, plerumque Consistoriis Ecclesiasticis immediate subjiciuntur. *Ziegl. de dote Eccles. c. 12. §. 38. Carpz. Lib. 2. Def. 307.* Est tamen, ubi & parochus interdum in illos exerceat jurisdictionem, quale exemplum allegat
5. *Schilt. d. 1.* alia vero passim extant. Contigit etiam, ejusmodi dotales alterius parochi esse parochianos, & hujus cura animarum frui. Cum itaque parochus talis ab illis exigeret, ut agrum parochianum colerent, justa accepta mercede, contradiceret vero ille parochus, cujus dotales erant, ad generale *Decret. Synod. de ao. 1624. §.* Wie auch *ic. & revisum de ao. 1674. §. 70.* provocans, quibus, ne dotales novis servitiis onerentur, cavetur; respondit Ordo Jur. Witteb. non iniquam esse petitionem parochi, curam animarum gerentis, propter *T. 27. gen. artic.* juxta quem omnes parochiani agros parochi sui usui destinatos, æqua mercede colere debent; quod ita tamen temperandum, ut tum demum exactio hæc fieri possit a dotalibus alterius parochi, si alias operam suam aliis

aliis locent; non vero tunc, quando vel proprius, vel parochi, cujus dotales sunt, ager est colendus. Atque sic non peccatur adversus decreta Synodalia, quæ modo excitata sunt. Responsum D. C. S. Martini Sup. & Pastor. Libenwerd. M. May 1697. datum legi potest in *Consult. a Dn. Præs. editarum CL. I. N. 4.* ubi aliud simile præjudicium etiam adducitur. Etsi vero Decreta Synodalia ita cavent: **Wo auch Pfarr-Dotales oder gewisse Frohn- und Dienst-Leute der Pfarre seyn, die sollen ihre schuldigen Dienste zu leisten von der Obrigkeit angehalten, darneben aber mit neuen Diensten und Beschwehrungen von andern keinesweges beleget werden:** nihilominus tamen videmus, sæpius hac de re tum pastores, tum dotales queri, quibus a nobilibus, vel præfectis, vel aliis dominis, nova servitia, & onera imponuntur; per quam rem inidonei redduntur, ad ea præstanda ministris ecclesiæ, quæ debentur. Ex quo illud evenit, quod ex matricula ecclesiæ filiæ in pago Ukro adduxit *Ziegl. d. l. c. 13. §. 24.* **Welchen Mann nun der Juncker, neben denen andern seinen Untertthanen daselbst, nicht öffter, dann schier alle Tage, gebraucht, daß er also dem Pfarr nicht dienen kan.** Quod dum fit, quæritur: ad cujus fori cognitionem, & decisionem hæc res pertineat? Namque experientia docet, præfectos, vel nobiles, vel alios jurisdictionis dominos, si ad Consistoria ob hancce rem evocentur, præscriptione fori uti, existimareque, hanc cognitionem secularis judicis esse, neque se tanquam seculares personas propter eas ad forum ecclesiasticum trahi posse. Verum enim vero has partes ad judicem ecclesiasticum spectare, recte defendit *B. Ziegl. noster de dote Eccles. cap. 12. §. 43.* Servitia enim, aliæque præstationes, quibus dotales obnoxii, in-

tuitu parochi, partem salarii ejus constituunt, pro cujus
 conservacione, casibus istis, est pugnandum: interest e-
 nim omnino ecclesiae, aedes habere liberas, quam ab alio
 occupatas, aut onere gravatas. Nunc vero in *Constitutio-
 ne Elect. de Consistoriis Lipsiens. & Viremburg.* sub rubr.
Was Sachen in das Consistorium gehörig &c. diferte ha-
 betur: omnes causas, quae ministrorum ecclesiae salarium
 concernunt, coram Consistoriis tractandas esse. Et sic
 hac parte, si non ratione personae, ratione causae tamen
 forum fundatur. *Carpz. Furpr. Eccl. L. 3. D. 2. & 3. Schra-
 der. de caus. Eccl. 1. 4.* Atque si dicas, incertum esse, u-
 trum servitia noviter impetrata, impediunt servitia, mi-
 nistris ecclesiae destinata: certum tamen est, servitia ec-
 clesiae ministro deberi, litem vero de his rebus ad co-
 gnitionem ecclesiasticam pertinere. Et ideo certum
 post se trahere debet, id, quod incertum est; non id,
 quod incertum, illud, quod certum. confirmat sententiam
 suam *celeberrimus Ziegl. praejudicio notabili Thes. 44.*

CAP. VIII.

I. Agitur de praestatione des Häusel-Groschens;
 & qua ratione a parentibus & liberis separa-
 tim ea fieri debeat? **II. De nummis missalibus,**
Opffer-Geld. **III. De panibus praestandis.** **IV.**
Novitios aedificatores, Neu-Häusler, novo-
rum molendinorum possessores, ad hujus-
modi praestationes teneri.

Solent

Solent ac debent *hubarii*, seu *mansarii* parochis decimas, vel censum, vel etiam panes annuatim dare. Quia vero hoc ab illis, qui agros, mansos, vel hubas non possident, sed tantum tuguriola inhabitant, vel etiam in aliorum villis, vel ædiculis jure conducti degunt, commode fieri nequit, leges ecclesiasticæ nostræ in *Art. gener. 24.* jubent: ut ejusmodi patresfamilias pastori annuatim 18. nummos pendant. Imo juxta eandem legem quilibet etiam ludimoderatori 6. nummos per annum dare debent. Serenissimus Legislator rationem hujus rei his verbis reddit: *Demnach beyde, Pfarrer und Glöckner in der Seelsorge, als Tauffen, Krancken zu besuchen, Beicht hören, und Sacramenten reichen, mit ihnen nicht weniger Mühe, denn auch mit den Hüffnern haben, und tragen müssen, derselben auch offemahls in einer Kirchfarth bey hundert, weniger oder mehr sind.* Hæc præstatio fit a patrefamilias nomine totius familiæ, quod verba indicant: *vor ihnen selbst, ihren Weibern, Kindern, und Gesinde*, qua parte differt a nummis missalibus, von *Opffer: Geld*, de quibus *Art. 23. 2. gener.* loquitur, secundum quem quilibet e parochianis & eorum familia, qui annum 12. attigit, parochus quilibet anni quadrante unum nummum, & sic annuatim quatuor solvere debet. Circa quam utramque rem tamen observandum, per speciales locorum mores, vel pacta quantitatem harum præstationum interdum variare. *Conf. Rev. Syn. Decret. §. 64.* Ubi tamen de his certo non constat, secundum regulam juris provincialis illa præstatio fieri debet. Quia vero sæpe contingit, parentes liberis ædiculas concedere, habitatione sibi, vel quibusdam aliis reservatis, vel etiam liberos, elocatos una cum parentibus in horum propriis, vel conductis ædibus habitare,

tare, quæstio oritur: utrum parentes sigillatim, atque etiam liberi præstationem illam, *Häufel Geld, Häufel Groschen*, quam vocamus, denuo subire debeant; quod pastores, ludimoderatoresve petere solent, denegare autem isti, ideo, quod præstatio hæc ratione unius familiæ unica sit, una autem familia sit parentum & liberorum. Res eo redit, utrum parentes & liberi ita a se invicem separati sint, ut una familia amplius censeri nequeat; & tum parentes, tum etiam liberi, separatam œconomiam, *eigene Haushaltung und Nahrung*, ut loquitur Constit. El. Sax. 10. P. II. habeant? Hoc enim si affirmari potest, utique duplex præstatio necessaria est; sin minus, simplex. Separatio autem familiarum ex eo æstimanda est, si & parentes, & liberi separato victu utantur, *Carpz. L. I. D. 107.* licet simul habitent, atque etiam, quod sæpe fit, eodem utantur foco, vel igne. Namque diversitatem foci vel ignis præcise hic requiri, ut aliqui volunt, non putamus. Diversitas enim victus, & sic familiæ jam adest, si unus suo sumtu victum quærat, sibi comparet, præparet, eoque utatur, alter vero hæc omnia separatim etiam faciat. Communis vero usus foci, non magis infert communionem familiæ, quam communis habitatio: ex qua communionem familiæ æstimandam esse, nemo dicet. Atque ideo Consistorium Vitebergense sæpius, quando de hac re disputatum est, ad communionem mensæ, & patinæ respexit, nulla habita ratione, an parentes reservata, *Auszug*, habeant, vel liberi parentibus operas præstent, prout exempla, quæ sub-
 4. jicere visum est, docent. Ita enim in causa *der Gemeinde zu Dubro, & Bernsdorff* contra pastorem, & ludimoderatorem ibidem judicavit die 15. Aug. 1710. *Dasß hierz
 nechst*

nechst diejenigen Eltern, so bey ihren Kindern einen Auszug, und unterschiedenen Tisch und Schüssel haben, ingleichen die Kinder, so bey denen Eltern zwar wohnen, jedoch ebenmäßig sonderlichen Tisch und Schüssel halten, das Häusel-Geld Bekk. und Mitbekk. zu entrichten verbunden ic. Deinde cum in pago Sizeroda de hac re lis incidere, 22. Octobr. 1710. ad Superintendentem, & Praefectum Torgaviensem sequentem in modum rescripsit: Allermassen nun denen general-Articuln, darinnen das Häusel-Geld geordnet, gemäß, daß diejenigen Eltern oder Kinder, welche nicht eine familie und Haushaltung, sondern unterschiedenen Tisch und Schüssel haben, das Häusel-Geld, so viel jedes Orths eingeführet, unangesehen, ob die Eltern einen Auszug haben, oder die Kinder denen Eltern Dienste leisten, oder nicht, dem Pfarr absonderlich entrichten, hingegen, wenn die Kinder, so gehyrathet, annoch an der Eltern, oder diese an der Kinder Tisch sind, ungeachtet die Kinder ihrer Nahrung sonst nachgehen, oder die Eltern einen Auszug genießen, oder auch Häusgen einbauen, das Häusel-Geld von der ganzen Familie, welche solchergestalt annoch vor eine, und unabgesonderte in Rechten gehalten wird, einmahl abzugeben ist, das Opfer-Geld aber von ieder Person, so Innhaltis der generalien das 12te Jahr erreichet, also nach Anzahl der Personen, folgendis auch, wenn ein Ehegatte verstirbet, mehr und weniger, so viel bey einem ieden des Orths gebräuchlich, gegeben wird. So begehren an statt ic. ihr wollet beyde Theile, den Pfarr und die Gemeinde hierauff, und daß sie sich also darnach richten sollen, bescheiden. Placuit præter

hæc addere quædam de præstatione panum. Egerat pastor in Langengrassau contra die Gemeinde daselbst propter panes præstandos, atque hanc sententiam con-

demnatoriam obtinuerat: **Daß** Beklagte, ihres Einwendens ungeachtet, nach Inhalt des revidirten Synodal Decrets §. 66. jährlich ein Hausbacken-Brod Klägern hinführo zu entrichten, sowohl den Werth dafür, von der Zeit, da derselbe als ordentlicher Pfarrer confirmiret worden, zu erstatten schuldig. Quum hæc sententia, Mens. Decembr. 1709. enunciata, vim rei judicatæ adepta, victor pastor panes hosce etiam ab hortulanis, & tuguriola inhabitantibus, **Gärtnern, und Häußlern** exigebat; quoniam scilicet sententia, adversus totam universitatem lata, cujus pars sunt hortulani, reliquique, quos diximus. Hi e contrario reponebant, non esse captanda verba enunciati illius, sed eo sensu accipienda, quam lex permittet, ad quam judex procul dubio animum intendisset. Jam autem, dicebant porro, legem, articulum nempe 24. generalem, it. d. §. 66. illis injungere præstationem panum, qui hubarii dicuntur, vel fundos possident, quos colere possunt, decimas autem, vel censum pastori non præstant; quales se non esse, profitebantur. Obtinabant etiam in Consistorio Vitebergenßi sententiam, quam Facultas Lipsiensis rescripserat: **Daß** nur die **Hüßner** jährlich ein Hausbacken-Brod zu entrichten schuldig, die **Gärtner und Häußler** aber damit zu verschonen. Equidem non destituta est hæc decisio, ut ex dictis apparet, suo fundamento; rem tamen non plane exhaurit. Leges enim nostræ, quas excitavimus, de hubariis, vel mansariis, iisque totalibus haud abscisse loquuntur; sed etiam de rusticis in genere, **welche Acker-Bau, und andere liegende Gründe haben.** Quum itaque pastor diceret, quosdam e hortulanis reliquisque agros possidere, existimavit Ordo Juridicus nostras, æquum esse, eos ab his præstationibus,

nibus, pro quantitate agrorum, non plane immunes relinqui. Creditum tamen est, non minimum agellum sufficere, sed eum, qui saltem dimidium mansi, vel hubæ conficiat. Ita enim 1. Aprilis 1713. illo Ordine a Consistorio est pronunciatum: Würde nun Kl. sein fol. 178. befindliches Vorbringen, und daß Christian Schneider und die übrige fol. 180. benannte Personen nicht Gärtner oder Häusler wären, sondern ieder unter ihnen wenigstens eine halbe Hufe Landes besäße, bescheinigen, immassen ihm binnen Sächsischer Frist, ermeldten Schneiders und Consorten Gegen-Bescheinigung in ebenmäßiger Frist vorbehältlich, zu thun obliegt, so ergeheth auch dießfalls ferner, was Recht ist &c. Contingit vero sæpe, ut in pagis ædiculæ novæ ponantur, ubi antea nullæ fuerunt, nova etiam molendina &c. exstruantur, quorum inhabitatores, hæc, & similia onera, detrectare conantur, sub prætextu quod antea ex hisce locis nihil præstitum. Sed hæc denegatio maxime iniqua est, & repugnat tum verbis, tum rationi Constitutionum ecclesiasticarum. Namque Art. 24. generalis illud idem vult, ut illi, qui tales noviter impositas ædes inhabitant, præstanda præstent. verb: und nachmahls kleine Häuslein darauf gebauet. Deinde §. 63. Decreti Synod. revisi diserte jubet: Daß von denen neu erbaueten Mühlen dem Pfarrer etwas gegeben werden solle, addita ratione, weil durch dieselben ihre Mühe vermehret wird. Atque, quæ ex Art. gener. 24. supra adducta ratio est, in huncce casum utique cadit. Hæc in præsentiarum de præstationibus parochianorum, & dotalium sufficiant. Deo immortalis pro largiter concessis hucusque viribus, devotissimas persequimur gratias.

COROLLARIA.

1.

Juramentum non est species probationis.

2.

Justitia non recte definitur: Habitus, quo ad justa gerendâ, homines efficiuntur idonei.

3.

Juris in re non nisi una datur species, nempe dominium.

4.

Negotiorum gestor, ad præstationem usurarum ex pecunia domini non tenetur, nisi eam administraverit, indeque lucratus fuerit.

5.

Molendina pnevmatica sunt immobilia.

6.

Res pecunia dotali comparata non fit dotalis.

